

Н.Л. Бондаренко*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ АПЕЛЯЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

В зв'язку з розробкою та прийняттям нового цивільного процесуального кодексу України особливої актуальності набуває питання глибокого теоретичного дослідження основних правових інститутів цивільного процесуального права, їх реформування з метою створення ефективної процедури здійснення судочинства в цивільних справах.

Особливе місце в цивільному процесі займає апеляційне провадження як етап судочинства, на кому здійснюється перевірка законності та обґрунтованості судових рішень, які не вступили в законну силу. Від того, наскільки ґрунтовно та професійно вона буде проведена залежить не тільки якість актів правосуддя, але й довіра населення до судової влади взагалі.

Слід відмітити, що за останні чотири роки в Україні питання про апеляцію як правовий інститут, досліджувалась багатьма українськими науковцями, серед яких: П.І. Шевченко, Л.Є. Гузь, М.Й. Штефан В.В. Кривенко та інші. Проте, майже всі наукові розробки в цій сфері носять більше прикладний характер, основна увага в них приділяється аналізу переважно процедури апеляційного провадження. В той же час історія виникнення та розвитку апеляції залишались поза колом наукових досліджень, хоча і має вагоме значення для визначення сутності апеляції, її характерних рис та місця в системі структури цивільного процесу України, і, відповідно, розробки ефективної процедури перегляду судових рішень в порядку апеляційного провадження. Саме тому дану статтю присвячено дослідженню історії виникнення та розвитку інституту апеляції в світі.

Апеляція (від лат. appellare — звернення) — це спосіб оскарження до суду вищої інстанції (апеляційного суду) судових рішень, які не набрали чинності.

На сьогоднішній день немає однозначної відповіді на запитання, де і коли виник даний правовий Інститут деякі науковці виникнення апеляції пов'язують з закріпленням цього інституту в XVIII ст. у Франції¹, а інші, такі як Ф.М. Дмитрієв, Е.А. Борисова, К.Н. Анненков хоча і стверджують, що “апеляція це одне з найпізніших явищ в житті кожного народу” (з цією думкою не можна не погодитись, адже існуванню апеляції має передувати сформування в державі як мінімум дворівневої судової системи, тобто має існувати суд вищестоящої інстанції, до якого в подальшому подається апеляційна скарга на рішення суду нижчестоящої інстанції), але момент виникнення цього способу оскарження судових рішень вони пов'язують з існуванням ще Римської імперії, а вже пізніше — і народів Європи². На нашу думку, друга позиція є більш правильною і знаходить своє підтвердження в історії розвитку держави і права Давнього Риму.

Як зазначає Е.А. Борисова, у додержавний період Риму для захисту порушених прав особи застосовувались звичаї, а пізніше — самоуправство і самозахист, а нерідко й кровна помста. Але із встановленням римської держави захист прав індивідуумів почав поступово впорядковуватись: епізодичні, на перших порах, випадки звернення осіб для вирішення спірних питань до державних органів поступово увійшли в звичайну практику, що призвело до формування цивільного процесу. А із зміцненням монополії держави цивільне судочинство стало єдиним засобом захисту права.

© Бондаренко Н.Л., 2005

* молодший науковий співробітник Подільської лабораторії НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права

¹ Юридическая энциклопедия: В 6 т. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 1 — С. 127-132.

² Дмитриев Ф.М. История судебных инстанций гражданского апелляционного судопроизводства от судебного до Учреждения о губерниях. — М., 1899. — С. 1-2.

Однією з найдавніших форм римського судового процесу був легісаційний процес.

Він відрізнявся суворим формалізмом, обрядовістю вчинюваних сторонами дій. Уся сукупність ритуальних формул і жестів звалася “**legis actio**”, тому сам процес називався легісаційним.

Процес цей складався з двох стадій: перша “**in jure**”, друга — “**in judicio**”. Перша стадія була суворо формалізована, друга характеризувалась вільною процедурою.

В першій стадії позивач і відповідач з’являлись у визначений день на Форум — головну площу Риму (місце суду)³ до магістрату. Магістрат не здійснював судових функцій, він тільки був присутній при тих урочистих актах у процесі судочинства, що робили сторони. Його участь зводилася до того, що він вимовляв відомі репліки, формули, що передбачалися встановленим ритуалом (його місце з часом зайняв претор).

На форумі після проголошення клятв, які висловлювались в суворо визначених для кожного випадку словах, магістрат (якщо ніхто не порушив формули) призначав день суду та встановлював суму грошей, яку та чи інша сторона мала внести (в храм) у вигляді “застави правоти”. Сторона, яка програвала в процесі втрачала грошову заставу (розмір такої застави нерідко складав половину ціни позову).

Після цього сторони обирали суддів з числа осіб, яких пропонував магістрат (як, правило це були сенатори, пізніше, за часів Граків — квестори, а за часів Августа — громадяни, що володіли майном понад 200000 сестерцій).

На цьому перша стадія легісаційного процесу закінчувалась.

На другій його стадії суддя (або судді) вислуховував сторін, свідків, розглядав надані докази (якщо вони були) й виносив рішення по справі. Воно, було кінцевим, тобто не допускалася можливість його оскарження.

Ані апеляції, ані касації на цьому етапі розвитку процесу ще римське право ще не знало.

З часом система “**legis actio**” з її складною обрядовістю все більше не відповідала рівню нових суспільно — економічних відносин, адже ділове життя Риму постійно розвивалось і нові відносини вже не охоплювалися межами урочистих актів цього процесу. Крім того виникла потреба в більш швидкому вирішенні спірних питань.

Тому за часів імперії легісаційний процес змінюється формулярним. В даному процесі значно зростає роль претора, який на стадії “**in jure**” надавав претензіям сторін письмову юридичну формулу (звідси і назва процесу), в якій викладав суть справи та вказівки претора як слід вирішити справу⁴. Така формула-вказівка могла містити як прямий наказ, як має вчинити суд, так і могла передбачати деяку свободу рішення — все залежало від обставин справи (наприклад, “Коли виявиться, що Н. Винен А. 10 тис. сестерцій, то ти, суддя, присуди Н. сплатити дану суму, якщо ні, — виправдай”⁵). Але в будь-якому разі суддя зобов’язаний був виконувати отриману інструкцію.

Після складання таких формул спір передавався на розгляд судді. Рішення судді по цьому спору, як і в легісаційному процесі не могло бути оскаржене.

В цей час з’являються перші надзвичайні способи оскарження, спрямовані на відміну рішення шляхом “**restitutio in integrum**” (відновлення в попередньому стані). Такі вимоги пред’являлись протягом року і підставою для відміни рішення могли слугувати: “прийняття рішення суддею під впливом сили і страху, обману (чужого), лукавства або віку, або його відсутності”⁶ тощо. У всіх випадках за скасуванням рішення слідував новий процес.

³ Всеобщая история государства и права: Учебник / Под ред. проф. К.И. Батырева. – М.: Юристь, 1998. – С. 85.

⁴ Страхов М.М. История державы и права зарубежных стран. Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Харків, 1994. – С. 70.

⁵ Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. – М.: Юристь, 1996. – С.102

⁶ Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе И.С. Перетерского. Кн. IV. Титулы I-VI. – М., 1984. – С. 81-98.

Для формулярного процесу було характерним відсутність судових інстанцій з розмежуванням на вищі та нижчі (саме тому існування апеляції в даний період було ще неможливим, адже характерною рисою даного виду оскарження є наявність вищестоящої судової інстанції, до якої оскаржується рішення нижчестоящого суду.

В імперський період розгляд цивільних спорів став юрисдикцією урядовців. Спочатку вони розглядали спори в виключних “екстраординарних” випадках, що з часом трансформувалось в звичайну практику здійснення правосуддя (але назва “екстраординарний” залишилась).

Підпорядкування чиновників вищестоящим ланкам дублювалось і в судовий процес. В силу того, що вищою ланкою влади був імператор, він мав право втручатися в дії всіх посадових осіб і, відповідно, в здійснення ними судових функцій.

Імператор міг вирішувати або переглядати спори сторін як з власної ініціативи, так і на прохання зацікавлених осіб.

Прохання про таке втручання і перегляд рішення називалось апеляцією (“**appellatio**” від лат. “**appellare**” — звертатися). Саме в цей час, наприкінці III ст., і виник інститут оскарження в цивільному судочинстві у формі апеляції.

Рішення суду першого ступеня (I-ї інстанції), що були винесені імператором були правомочні завжди, рішення інших суддів, були правомочні лише у випадку, якщо на них не подавалась “**Appellatio**” — скарга до вищестоящого суду на рішення ієрархічно нижчого суду. Скарга подавалась відразу ж після винесення рішення. Письмово обґрунтовані причини анулювання рішення надавались в строк від 2 до 3 днів. Суд першого ступеня, який виніс рішення складав повідомлення вищому судові та передавав його скаржнику для надання разом зі скаргою⁷.

При імператорі Августі рішення судів могли оскаржуватися міському претору, начальнику преторіанців, а коли справа пройшла всі інстанції, то допускалося звернення до імператора про скасування рішення.

За указом імператора Діоклетіана (294 р.) у римських провінціях судьями ставали самі правителі провінцій. Нижчестоящою інстанцією були муніципальні магістрати, що розглядали менш важливі справи. У зв'язку з цим система подачі апеляцій була такою:

1. на рішення чи претора інших нижчих суддів можна було апелювати до магістрату;
2. на рішення нижчих провінційних судів апеляція подавалась правителям провінцій;
3. на рішення правителів провінцій — вищим імперським чиновникам.

Подавати такі апеляції можна було неодноразово. Але пізніше, у період царювання імператора Юстиніана кількаразова подача апеляцій була заборонена, допускалася подача не більше двох апеляцій за тією самою справою.

В часи імператорів Діоклетіана і Костянтина до апеляційної скарги, поданої імператору, додавались “**libelli refutatori**” (прохання з доводами, що спростовують рішення), і доповідна записка судді у виправданні винесеного їм рішення. Імператор, розглянувши передані йому матеріали, постановляв своє рішення.

Апеляційне провадження, спочатку досить неупорядковане (хаотичне), поступово одержало визначену організацію. Своє остаточне оформлення і закріплення як засіб оскарження судових рішень апеляція одержала у період царювання імператора Юстиніана (527-565 рр.).

У цей час були визначені терміни для заяви про апеляцію і для пересилання справи у вищу інстанцію. Незгоду з винесеним рішенням можна було оголосити усно в судді відразу ж після винесення рішення чи у письмовій формі в десятиденний термін. Апеляційна скарга, яка подавалась імператору, повинна була оплачуватися визначеною апеляційною сумою. Апеляційна сума не

⁷ Пухан Иво, Поленак-Акимовская Мирьяна. Римское право (базовый учебник) / Под ред. В.А. Томсинова. Перевод с македон. В.А. Томсинова и Ю.В. Филипова – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – С. 361.

вносилася, якщо апеляція подавалася в яку-небудь іншу вищу інстанцію.

Подача апеляційної скарги припиняла виконання рішення⁸.

Виникнення й удосконалення апеляційного оскарження призвело до необхідності розвитку канцелярської форми діловодства (це обумовлювалося тим, що усну мову неможливо було передавати по інстанціях, і майже все що відбувалось в суді заносилося до судового протоколу).

За неправомірну апеляцію були встановлені санкції, що виражалися в висланні на термін до двох років і конфіскації половини майна.

У цей період часу змінюється процедура розгляду апеляційної скарги. Якщо раніше імператор вносив своє рішення тільки на підставі присланих йому письмових пояснень судді і зацікавлених осіб, тобто на підставі матеріалів справи, що були на розгляді суду нижчої інстанції, то при Юстиніан мало місце досконале нове провадження в справі, із представленням сторонами додаткових доказів і їхнім дослідженням безпосередньо в судовому засіданні⁹.

У свою чергу існування системи апеляцій призвело до певних ускладнень: по-перше, до більш повільного судочинства і, по-друге, до його дорожнечі, оскільки були введені судові мита. Зазвичай, ці ускладнення анітрохи не принижували загального значення апеляції як засобу досягнення справедливого і законного судового рішення виниклої суперечки.

Апеляційний порядок оскарження з'явився одним з важливих елементів римського права, що визначили роль цього права в історії світової юриспруденції.

Виникнувши в Давньоримській державі, інститут апеляції продовжив своє існування й одержав подальший розвиток в цивільному процесуальному законодавстві і судочинстві європейських країн.

З падінням Римської Імперії під натиском німецьких племен інститут апеляції в судочинстві Західної Європи зник і знову виник набагато пізніше, після того, як у цьому регіоні склалися централізовані держави.

Так, в Німеччині норми римського права рецепіювались лише наприкінці XIV — початку XV ст. Це було обумовлено наявністю значної кількості власних правових норм даного регіону, які регулювали суспільні відносини і, зокрема, судовий процес (до цього часу тут існувало і розвивалося право національне, право звичаєве).

Основна юридична сутність Німеччини до XIV століття зводилося до того, що за кожною групою громадян визнавалося право застосовувати власні звичаї у взаєминах між собою. Єдиного німецького права не існувало. У зв'язку з цим юридичні норми були дуже різноманітні, вони розрізнялися по містах, судових округах, станах, були нечіткі і невизначені.

Для вирішення юридичних питань застосовувалося неписане і неформульоване право, яке потрібно було "знаходити" для кожного конкретного випадку. Цю задачу — "пошуку" норми права — виконували шеффени — представники народу, що здійснювали судові функції. Їхнє знання права ґрунтувалося на "особистому досвіді, випадковій поінформованості, а також підказувалося життєвою мудрістю"¹⁰.

Із зростанням економічних і суспільних відносин стала відчутною потреба в існуванні нових норм права, які б могли належним чином врегулювати торгівлю, морські перевезення, кредитні та інші нові відносини та пов'язані з ними спірні ситуації. Шеффени в силу своєї недосвідченості були нездатні пристосуватися до нових складних відносин, що з'являлись у житті. І кожного разу, як тільки шеффени були змушені затриматись в задоволенні чієїх-небудь вимог, їм дорікали в нездатності чи в небажанні скористатися зразковими постановами римського права¹¹.

⁸ Борисова Е.А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. – 2-е изд., исправл. и доп.– М.: Городец, 2000. – С. 12.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само. – С. 14.

¹¹ Муровцев С.А. Рецепция римского права на Западе. – М., 1886. – С. 86 (за кн.: Борисова Е.А. Цит. праця. – С. 15).

Неспроможність звичайного права задовольнити потреби суспільства, що розвивається, яке існувало в XIV ст. і призвела до рецепції римського права.

Норми римського права були викладені в найбільш загальній, абстрактній формі, що дозволяло легко їх застосовувати в схожих ситуаціях, крім того, рецепція застосовувалась не механічно, а дуже часто римське право бралось тільки за основу і доповнювалось та змінювалось.

Раніше всіх римське право, головним чином за кодифікацією Юстиніана, почало вивчатись в італійських університетах, особливо в Болонському університеті: починаючи з XI ст., у цьому навчальному закладі практикуються т.зв. глоси — публічні читання і тлумачення джерел права, передусім, Кодексу Юстиніана („*glossa*” з грецької — незвичайне слово, яке потребує роз’яснень¹²). У II половині XII ст. їм на зміну прийшли коментатори (або як їх іще називали — постглосатори), які більшу увагу приділяли тлумаченню глоса, на місце загальних коментарів прийшли тлумачення правових інститутів, питання застосування і дослідження протиріч. Одними з найвідоміших глосаторів цього часу були Адо Порцій Солданус (глос “О законах и институциях”), Сассоферато Бар тол (глос “О различиях между каноническим и цивильным правом”) й інші¹³.

Услід за Болонським університетом практикувати вивчення римського класичного права стали й інші європейські навчальні заклади (Паризький університет, Сорбона тощо), але найбільшого апогею даний процес досяг в Німеччині¹⁴.

В Німеччині рецепція здійснювалась головним чином на ґрунті судової практики, а саме, римо — католицького процесу, який використовувався католицькою церквою. Цей процес був в свою чергу, не що інше, як італійський процес. Крім того цьому сприяло те, що німецьких імператорів приваблювали норми, які закріплювали їх верховну владу “*слово імператора — закон*”¹⁵. Імператор Фрідріх I (XII ст.) проголосив римське право “всесвітнім правом”. А в акті Земського миру 1342 року воно фігурує нарівні з імперським правом.

У XV ст. римське право, як і феодалне право лангобардів, було введено в університетах і судах Німеччини.

Рецепція римського права не могла не вплинути на цивільне судочинство. Змінився порядок розгляду цивільних справ, з’явилася реальна можливість оскарження судової постанови.

Якщо національний спосіб, що існував раніше, оскарження рішення суду, полягав в особистому обвинуваченні судді в неправосудді і вимозі в наданні як зацікавленим, так і деяким іншим особам права оскаржити проголошене рішення і вимагати його перегляду в інших суддів, то процес, проведений по нормах римського права, передбачав можливість апеляційного оскарження рішення суду.

З введенням апеляційного порядку оскарження в судочинство був внесений принцип, ворожий інституту шеффенства: суддя втратив право самостійно створювати норму права. Тепер він повинен був лише застосовувати до конкретного випадку вже існуючу абстрактну норму і був нею зв’язаний.

Крім того, римське право одержало поширення і на основі того, що всі особи, що бажають вступити в звання суддів або адвокатів, які прирівнювались до посадових осіб в Імперії, готувалися до цього в італійських університетах, вивчаючи римське право, канонічне право й італійський процес.

У порівнянні з розвинутим римським правом, що вивчали в університетах Італії, місцеве

¹² Бартошек Милан. Римское право. Понятия, термины, определения. — М.: Юрид. лит., 1989. — С. 140.

¹³ Антология мировой правовой мысли. В пяти томах. / Ред. Крашениникова Н.А. — Т. 2. Европа XV-XVII в.в. — М.: Мысль, 1999. — С. 315-320.

¹⁴ Марчук В.С. Основы римского частного права: Навчальний посібник. — К.: Атіка, 2000. — С. 15.

¹⁵ Черниловский З.М. Цит. праця. — С. 180.

народне право здавалося їм диким, і вони при найменшій можливості намагалися його замінити першим¹⁶.

Рецепція римського права, італійського процесу в Німеччині закінчується створенням в 1495 р. Імперського суду, що поряд з іншими функціями здійснював функцію вищого апеляційного суду для всієї Імперії. Очолював даний суд князь, граф чи барон. У складі суду спочатку були лідарі й учені юристи, пізніше, апеляційний суд мав у своєму складі тільки учених юристів, що знали і застосовували на практиці норми римського права. У статуті про створення Імперського суду вказувалося, що “суд буде відбуватися по “загальному праву”, тобто по праву писаному і, отже, по римському праву”.

Значення Імперського суду затвердилося в 1555 р., коли молодим юристам було обов’язковим перебування певний час при Імперському суді. Внаслідок чого, вищий апеляційний суд став, так би мовити, “розсадником” вчених юристів, що застосовували на практиці римське право.

У силу небажання багатьох князів применшення своєї влади їм дозволялося влаштовувати місцеві апеляційні суди, що склалися і діяли за прикладом Імперського суду, тобто допускалося оскарження в апеляційному порядку рішень суддів, що спочатку розглядали справу, у князівський апеляційний суд. При зміцненні центральної державної влади рішення князівських апеляційних судів оскаржувались у вищий апеляційний суд.

Таким чином, існування в Німеччині ієрархічної судової системи, можливості апелювати до вищестоящого суду, привело до інформаційного контролю як у вищих судах, так і в середовищі нижчих судів, у зв’язку з чим звичаї народу поступово відступали перед сукупністю юридичних норм, вироблених і освячених судовою практикою.

Як відзначає О.Л. Лисенко, XVII ст. став справжньою революцією в історії правової думки Німеччини, що було зв’язано зі звільненням права від засилля схоластики і теологічних догм, розробкою на основі принципів раціоналізму і логіки стрункої системи юридичних понять. У цей період переоцінюються багато основні пріоритети, зокрема, римське право втрачає свій авторитет “писаного розуму” і починає розглядатися лише як зручний інструмент для удосконалювання діючих у Німеччині правових норм.

Починаючи з цього періоду, поступово в найбільш великих державах Німеччини починає проводитися кодифікація цивільного права “з метою переробки римського і національного права в щось єдине”¹⁷.

У 1794 р. у Пруссії приймається Пруське Земське Уложення, у 1811 р. в Австрії — Загальне Цивільне Укладення. Ці національні кодекси стали причиною усунення застосування римського права на території зазначених держав. З утворенням Північно-Німецького Союзу (1869 р.) і Німецької Імперії (1871 р.) з’являється єдине законодавство: Загально німецький цивільний звід, прийнятий в 1869 р., Німецький цивільний процесуальний кодекс 1877 р.

Таким чином, у Німеччині в ході поступового розвитку держави, права, судового процесу, у результаті впливу римського права і наступного реформування й удосконалювання національного права сформувалися визначені способи оскарження судових постанов, з яких звичайним і в силу цього основним став апеляційний спосіб оскарження.

У Франції поняття апеляції з’явилося наприкінці XIII ст. Довгий час її заміняли судові двобої, на яких суддя зі зброєю в руках відстоював ухвалене їм рішення. В XIII ст. судовою реформою Людовіка XI (святого) було створено судову палату (“Парламент”), яка складалась з професійних юристів і була апеляційною інстанцією для скарг на рішення судів, але апеляція

¹⁶ Борисова Е.А. Цит. праця. – С. 15-16.

¹⁷ Там само. – С. 15-16.

цього часу носила характер особистого обвинувачення судді в несправедливості¹⁸.

Тільки до XVII ст. з виданням Ордонансів 1667 р. апеляція стає скаргою не на суддю, а на рішення. До цього часу у Франції існували інші способи оскарження судових рішень. Так, відповідно до Наказу короля Пилипа Красивого (1285-1314 рр.), рішення Паризького Парламенту, що здійснював і судової функції, вважалися остаточними, але по розсуду чи короля за визначенням Ради короля допускалося виправлення помилок у рішенні.

У XVI ст. Франциск I (1515-1547 рр.) установив, що Рада короля повинна діяти як ревізійна інстанція над парламентом, чії рішення підлягають перегляду при порушенні процесуальних норм. З п'яти департаментів Ради короля судовими справами видав один — Рада сторін.

У 1579 році Указом Генріха III було ухвалено, що всі рішення, що суперечать королівським указам, повинні бути визнані недійсними. Це положення було підтверджено Указом Людовика XIV від 1667 р. На підставі цих указів Рада сторін одержала право касації тих рішень, що не відповідали законам королівства, і повернення таких справ для нового обговорення в парламент. Ордонанс 1667 р. прямо забороняв Раді сторін розглядати справи: "Постанови і рішення останньої інстанції не можуть бути скасовані за підставою невірності їх рішення по суті якщо немає приводу до *"шанобливої скарги"*". Таким чином, був закріплений інститут касації (від французького слова *kasser* — "зламати") як один з видів оскарження судових рішень. Необхідно було чітко відмежувати перегляд рішень із приводу порушення закону чи процесуальної форми (касаційне виробництво) від перегляду рішень по помилках у фактах (апеляційне провадження), щоб установити визначений порядок для кожного з цих проваджень. Ця спроба була зроблена в 1738 році при виданні Регламенту для розгляду справ у Раді короля.

Революція 1789 року, її перші установчі збори, констатували крайню невдоволеність в суспільстві повільним провадженням і вирішенням справ через надмірне збільшення числа судових інстанцій, запропонувало зовсім знищити судові інстанції, тобто скасувати апеляційні суди, залишивши в дії тільки одну першу інстанцію. Закон 24 серпня 1796 р. передбачав такий порядок, по якому суди першої інстанції повинні були розглядати апеляційні скарги на рішення судів тієї ж інстанції. Але цей досвід не був удалим, і незабаром було прийняте рішення про встановлення двох судових інстанцій для розгляду справ, причому другою інстанцією були встановлені апеляційні суди, остаточно створені в 1810 році.

Таким чином, у Франції сформувалися такі способи оскарження судових рішень, як надзвичайний спосіб — касація і спосіб оскарження звичайний — апеляція, що і було закріплено в ЦПК 1806 р., введеного в дію з 1 січня 1807 р.

Відповідно до даного Кодексу касаційний суд здійснював перевірку судового рішення тільки з погляду дотримання норм права.

Апеляційні суди як суди другої інстанції переглядали справи, розглядаючи як питання факту, так і питання права, допускаючи при цьому представлення нових доказів, здійснюючи їхню перевірку й оцінку. Такий порядок оскарження був збережений і в новому ЦПК Франції 1976 р.

У Німеччині і Франції римське право набуло силу закону, конкуруючи з нормами національного права. У Франції тільки Кодекс Наполеона оголосив Кодекс Юстиніана таким, що втратив чинність, але на цей момент інститут апеляційного оскарження міцно закріпився в процесі цих країн.

В Англії римське право не мало такого впливу на юридичну практику.

¹⁸ Всеобщая история государства и права: Учебник / Под ред. проф. К.И. Батырева. – М.: Юристъ, 1998. – С. 132-140.

Тут також до XIII ст. існував т.зв. судовий поєдинок, суть його полягала в тому, що як тільки особа заявляла про незгоду з рішенням суду, виникала ситуація, яка за тогочасних уявлень, ототожнювалась з особистою образою (сумнів в справедливості або компетентності судді). А при особистій образі єдиним способом вирішення конфлікту в цей період був саме поєдинок.

Апелянт, який програвав поєдинок підлягав смерті, а його супротивнику (судді) компенсувалася шкода, “спричинена його честі”. Якщо ж апелянт вигравав, справа переглядалася.

Не маючи практичного значення, римське право певним чином вплинуло на юридичне мислення англійців, повідомивши їм запас юридичних термінів, привчивши до юридичних визначень і познайомивши з низкою загальних понять римської юриспруденції. Формально норми римського права не застосовувались в англійському судочинстві, але фактично, як зазначає З.М. Черніловський, судді при винесенні рішень нерідко звертались до його норм.

Судовою реформою Генріха II (XII ст.) було запроваджено суд присяжних, роз’їзні суди, був створений Королівський суд (який, між іншим, був апеляційною інстанцією).

Характерною особливістю англійського процесу було існування особливих книг, які називались “Свитки тяжб”. В даних книгах фіксувались рішення судів, що набрали законної сили, при чому рішення суду вищої інстанції належним чином оформлене в “Свитках тяжб” набували силу закону і слугували зразком для вирішення подібних справ¹⁹. Крім того, на зразок римського права, в Англії праці окремих правове дів також вважались джерелом права, такими вважались Літлтон, Е. Кок, Р. Гленвіль та інші²⁰.

Таким чином нижчестоящі суд при винесенні рішень вже користувались даними нормами і особа, яка хотіла оскаржити таке рішення вже не могла визначати особисті якості судді як підставу для апеляції. Але судові поєдинки застосовувались ще на протязі XIII ст.

В даний час у британській юстиції, апеляційне провадження — єдина форма перегляду судових рішень²¹, тут домінують дві моделі апеляції. Одна має внутрішній характер, інакше кажучи, розгляд скарги не виходить за межі тієї ланки судової системи, де рішення винесене. Інша модель — перенос перевірки справи у вищу інстанцію²².

На підставі вищевикладеного стає очевидним, що апеляція, як спосіб оскарження судових рішень, що не набрали законної сили, до вищестоящого суду виникла майже в III ст. в Стародавньому Римі і з того часу з певною перервою застосовується в цивільному процесі переважної більшості країн світу.

*Стаття рекомендована до друку Подільською лабораторією
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПРн України
(протокол № 5 від 18 травня 2005 року)*

¹⁹ Черниловский З.М. Цит. праця.— С. 138.

²⁰ Антология мировой правовой мысли: В пяти томах. / Ред. Скрипилев Е.А. — М.: Мысль, 1999. — Т. 4. Россия X-XIX в.в. — С. 753-759.

²¹ Юридична енциклопедія: В 6 т. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 1. — С. 127.

²² Борисова Е.А. Цит. праця. — С. 20-21.